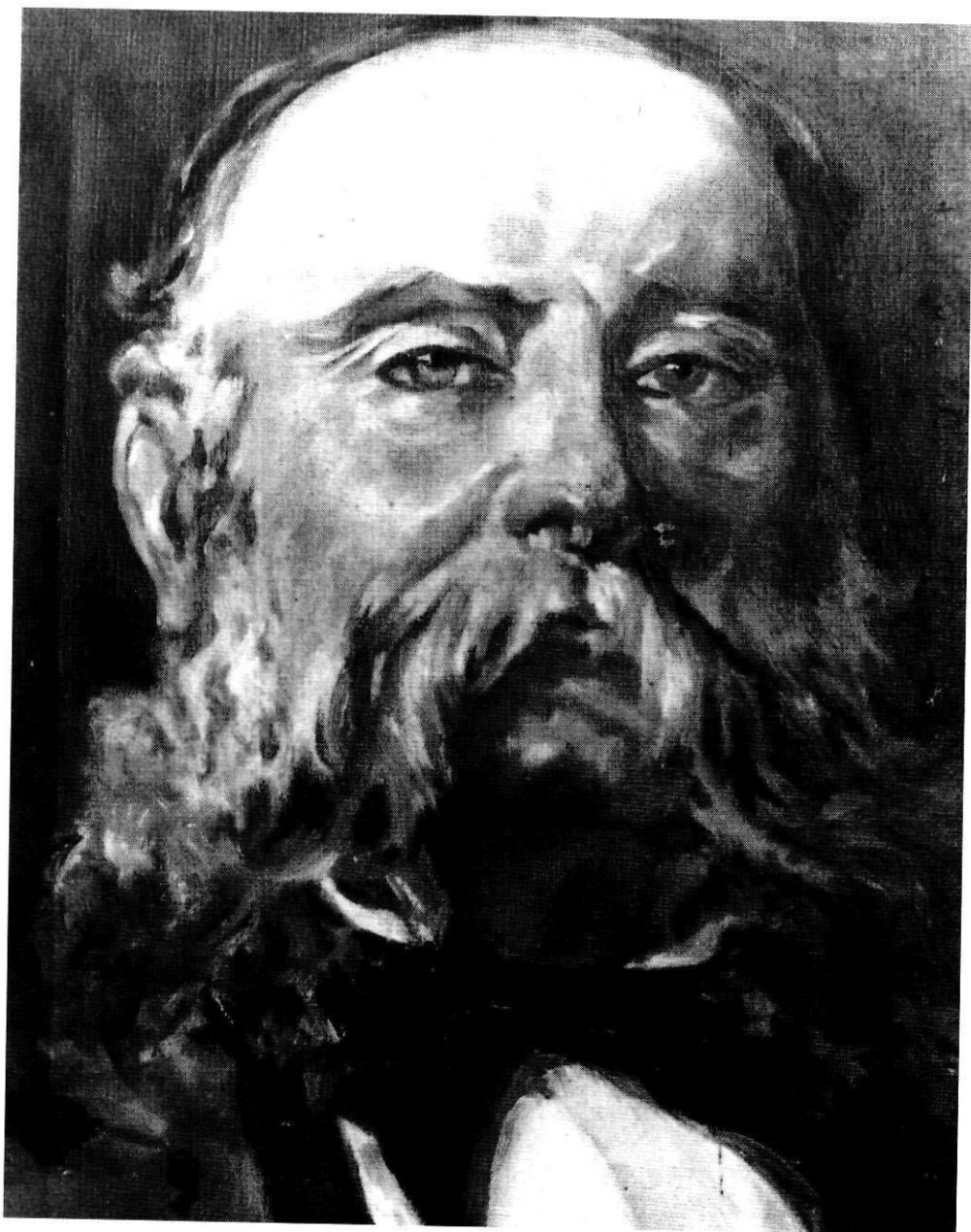

*Carles Bosch de la Trinxeria
en un retrat anònim a l'oli,
propietat de la família Armet,
de la Jonquera.*

Bosch de la Trinxeria, teòric i narrador de la crisi fil·loxèrica a l'Empordà

Eduard Puig i Vayreda

Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897), escriptor empordanès del qual s'ha parlat a bastament amb motiu de commemorar-se el darrer any el centenari de la seva mort,

encara que avui sembli insòlit, tenia com a ocupació ser propietari rural. Aquesta professió –si es pot dir així– que no era infreqüent a les darreries del segle passat, permetia una certa disponibilitat de temps per a dedicar-lo a altres activitats com ho demostra la varietat

de matèries que varen interessar Bosch, en el conreu de les quals va obtenir, en alguns casos, una certa notorietat.

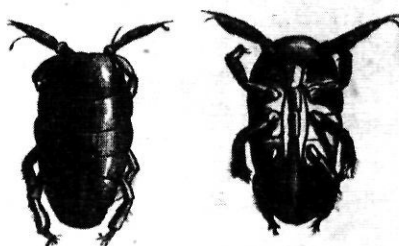
Aquesta condició de propietari rural li va fer conèixer i estimar el seu tros de país, encara una mica imprecís a cavall de la frontera entre les dues Catalunyaes —si és que realment n'hi ha dues. Bosch, propietari doblat de científic, excursionista curiós, bosquetà impenitent i caçador habitual, observava els conreus que hi creixien, les espècies animals que els poblaven, la flora que entapissava les fal·des de l'Albera i les carenes del Bassegoda o de Puigneulós.

Els seus estudis d'agricultura i ciències naturals cursats a Barcelona i a Tolosa de Llenguadoc, afegits a la seva condició de propietari agrícola d'una comarca fronterera, van impulsar-lo, sens dubte, a observar de prop el fenomen de la fil·loxera que, el darrer terç del segle passat, atemorïa els vinyataires de banda i banda dels Pirineus, i que va provocar, enmig de les polèmiques més apassionades, la ruïna d'un conreu que era —des del s. XVIII ençà— cabdal per al desenvolupament agrícola de Catalunya.

La fil·loxera a l'Empordà

Carles Bosch, per simples raons de veïnatge i establiment, sens dubte va conèixer perfectament com es desenvolupava la invasió fil·loxèrica al Rosselló i comarques veïnes, començant per Prada de Conflent (1876), indret tan proper als escenaris d'alguna de les seves novel·les de muntanya. No és agosarat imaginar que conegués els treballs de Pau Oliver, apotecari i naturalista de Cotlliure que va estudiar l'aparició de la plaga als Pirineus Orientals i els sistemes per a combatre-la.

Tot això mentre la fil·loxera no havia arribat encara a l'Empordà i tan sols algunes persones com Joan Miret o els empordanesos Joan Arderius, Gregori Artizà i Narcís Fages de Romà, enmig d'una certa indiferència general, veïen en el diminut hemípter un veritable perill per a les vinyes de tota la península ibèrica. El temor dels viticultors empordanesos era real des del moment en què es va formular, per part de Miret i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la proposta de creació d'un cordó sanitari fronterer, que consistia a

PHYLLOXERA VASTATRIX

arrancar els ceps en una franja d'uns 30 quilòmetres des de la frontera cap a l'interior el qual afectava tota la superfície de vinya de l'Empordà que voltava les 14.000 hectàrees i significava les dues terceres parts de la riquesa imposable de la zona.

Fages de Romà s'apartà una mica d'aquesta línia oficial del IACSI i de Miret quan es formula la proposta del cordó sanitari, ja que entén que de dur-se a terme representa la ruïna per a la comarca com exposa en l'opuscle «*La filoxera y la zona de incomunicación cuestión de vida o muerte para el Ampurdán*».

Una vegada feta real la presència de la fil·loxera a l'Empordà —a partir de la seva localització el dia 29 de setembre de 1879 en una vinya del coll de Fornells a Rabós d'Empordà— es desencadena un procés vertiginós de propostes, contrapropostes, reports, enceses discussions i acusacions mútues entre partidaris de l'ús d'insec-

ticides i els de l'anomenat «sistema cultural», posicions que en el fons amagaven discrepàncies polítiques i ideològiques.

La campanya de defensa contra la fil·loxera engegada aleshores a l'Empordà, i basada en la destrucció de peus afectats i els tractaments amb sulfur de carboni que varen resultar negatius fins a matar molts ceps, va encendre els ànims dels viticultors empordanesos i va provocar el denominat «moti de Llers», que va aconseguir aturar els treballs d'extinció.

Tota aquesta efervescència, de la qual fem un resum barroer i excessivament simplista, devia ser coneguda prou bé per Carles Bosch, ja que en cercles agrícoles, en reunions de propietaris o en publicacions científiques —medis tots propers a Bosch— no es parlava aquells mesos d'altra cosa. Segurament era tema obligat a la tertúlia de la farmàcia de la Jonquera que Bosch freqüentava. Partidaris del cordó sanitari contra els qui preconitzaven el tractament amb sulfur o neolina. Els qui advocaven pel sistema «cultural» aferrissadament oposats als qui preconitzaven la replantació amb peus de vinya americana... Aquests eren, en aquell moment angoixant, els temes del dia.

Arriba un moment en què un personatge significatiu com Bosch de la Trinxeria també hi diu la seva.

Paisatges com el de Cadaqués són el resultat de la fil·loxera que va devastar les vinyes empordaneses.

«Algunas reflexiones sobre la filoxera»

En el volum 29 de la «*Revista dels Institut Agrícola Català de San Isidro*» corresponent a 1880, o sigui l'any següent a l'aparició de la fil·loxera a l'Empordà, Carles Bosch de la Trinxeria publica unes breus reflexions sobre la plaga.

L'Institut i la seva revista –que varen jugar un paper decisiu en aquesta greu crisi agrícola i social– eren més aviat partidaris de les teories de Miret, ja que aquest va ser l'home que va estudiar la plaga per encàrrec de l'Institut i tenia un coneixement important del que s'havia fet a Europa, essent a més Comissari regi per a la lluita antifil·loxèrica a l'Empordà. En aquest context, les «reflexions» de Bosch de la Trinxeria a la revista del IACSI, a les quals al·ludim, resulten una mica desfades, escassament científiques, carregades de bones intencions, plenes de fe i esperança, i també de literatura, però inconsistents i força equivocades.

Diu Bosch entre altres coses en parlar de l'insecte: «*No es Europa su clima, y las condiciones de vida que*

encuentra, son transitorias: su potencia de creación y de desarrollo ha perdido mucho desde su primera invasión en 1866». Això ho deia quan la fil·loxera havia assolat més de la meitat de França. Bosch insisteix en el seu convenciment de la flaqueja de la plaga: «*No hay duda, pues, que el insecto desde que invadió nuestro país ha perdido de su vigor y de su fuerza*». Afirmació temerària, ja que no hi havia cap element objectiu que permetés pensar en un debilitament de la plaga sinó més aviat al contrari.

Bosch, carregat de bones intencions i probablement per a evitar l'alarma social, profetitza erròniament: «*El insecto cansado de reproducirse se debilitará; sus generaciones venideras, extenuadas, empobrecidas lucharán en vano contra las raíces de la cepa: la fuerza vegetativa les vencerá*». Tot i el coneixement de ciències naturals que se li suposen, Bosch en aquest paràgraf demostra no conèixer gaire bé la biologia de l'insecte concret ni el seu ritme reproductiu, fenomen en el qual no entra, com es veu, ni la «extenuación» ni el «empobrecimiento».

En les darreres reflexions Bosch de la Trinxeria pren partit enfront de

les propostes per a lluitar contra la plaga, denominades «americanistes» per propugnar l'ús de peus de vinya americans. El temps es va encarregar de demostrar que l'opció de Bosch era l'equivocada: «*No me conformo: las cepas americanas eternizarán la filoxera, nos imposibilitarán para siempre replantar nuestros viñedos con garnachas, monestrells, etcetera, etc. con esas clases de nuestras vides catalanas, que tan merecida fama dan a nuestros vinos*».

Malgrat l'extensió de la cita, val la pena reproduir la reflexió final de Bosch ja que sintetitza en certa manera el seu pensament i la seva actitud davant la invasió fil·loxèrica a l'Empordà: «*¿Quién sabe si alguna día se encuentre un remedio eficaz? Está en manos de la Providencia. Con todo aconsejaría á los propietarios del Ampurdán, hoy día amenazados, sacar de la viña todo el producto posible, alargando la poda durante uno, dos, tres y cuatro años, hasta que la filoxera acabe con ella. Faltándole su alimento perecerá, y en lugar de cepas americanas cuya aclimatación es muy dudosa, volveremos á plantar las de nuestra tierra. Pero tengo confianza en la degeneración del insecto*

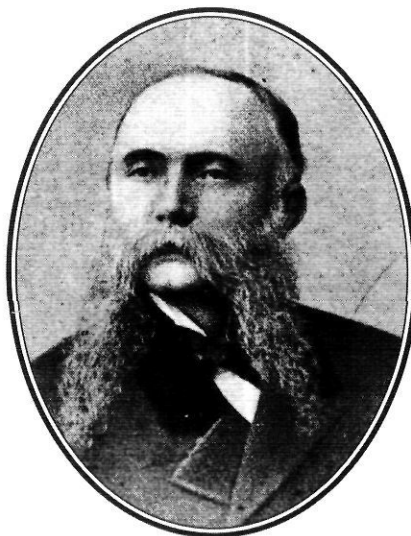
y en su desaparición antes de ver la pérdida total de nuestros viñedos».

Malauradament, Bosch es va equivocar —no va ser sol, si això serveix de consol— i va veure la pèrdua, gairebé total, de les vinyes empordaneses destruïdes per la fil·loxera en un procés de desolació econòmica i social sense precedent en l'agricultura del nostre país. La vinya que va venir després va haver-se de plantar sobre ceps americans i la plaga de la fil·loxera ha esdevingut endèmica a casa nostra.

L'hereu Noradell

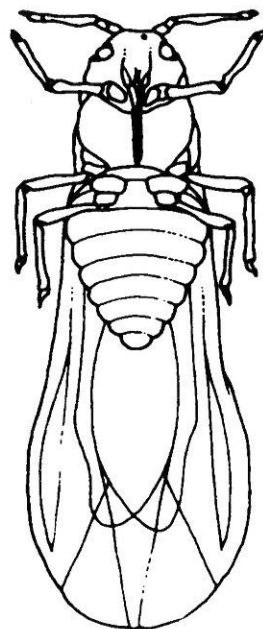
Modestament penso que Bosch de la Trinxeria és difícil que passi a la història agrària del nostre país per les seves ingènues reflexions sobre la fil·loxera que acabem de comentar i que avui ens ho semblen encara més per l'estil literari utilitzat, que era però el que tothom feia servir aleshores. En canvi és molt possible que se li pugui atribuir justament, en la seva faceta d'escriptor, el mèrit de ser el gran novel·lista, el gran narrador en català de la plaga a la nostra comarca. La seva obra *L'hereu Noradell* que subtitula «estudi de família catalana» té per protagonista l'hereu d'un patrimoni empordanès situat en plena zona vitícola de la falda de l'Albera —Rabós, Espolla, Masarac— durant l'època de la invasió. El temut flagell provoca la ruïna total del patrimoni Noradell, l'assenyada direcció del qual ha estat abandonada, per altra banda, a causa de la vida dissipada de l'hereu que deixa la terra per anar a fer de diputat a Madrid. En aquest sentit «l'hereu» és un transgressor, abandona la terra, traïx les arrels i pateix —potser com a càstig?— la plaga de la fil·loxera.

Però, anècdota al marge, trobem en l'obra descrits amb precisió els sistemes de conreu de la vinya, la forma d'elaborar el vi en les grans cases de pagès del moment, els costums, les eines i les cançons que eren pròpies dels vinyataires empordanesos de l'època. La fil·loxera és present en tota l'obra: les notícies alarmants del Rosselló, els primers símptomes, la junta de defensa, el tractament amb insecticida i la mort dels ceps, la total destrucció de les vinyes dels termes veïns... La desolació total. En definitiva, el que Bosch havia viscut, dia a dia, com a propietari.

L'autor de
L'hereu Noradell.

Per mi no hi ha en tota la novel·la una pàgina més colpidora per a descriure aquesta desolació, decadència i tristesa, com la que diu: «... La tina, aquella hermosa tina enrajolada de rajola vermella de Valencia, barnissada, lluhenta com un mirall, hont anys avans, l'hereu Noradell havia donat a sos vinyaters aquell opíparo convit, per Sant Miquel, era entapissada de taranyinas que penjaven esfilagarsades de las parets y de la volta. Lo hermós botám del celler feya dol de mirar: botas y samals ressecadas, polsosas, círcols trencats y arrovellats, coberts de floridura, pilots de dogas corcadas; nius de ratas y escarbats pudents».

Igualment senzilla i punyent alhora és la descripció de vinyes cosecades i estèrils; els fantasmes de la misèria i de l'emigració passen per les pàgines de la novel·la en un esbós precís, fet amb traç simple però entenedor i amb un llenguatge, no normatiu encara, però que ens evoca modismes d'aquest tros de comarca que encara ara hem sentit en boca de vinyataires.

La fil·loxera és un fet aterridor del qual Bosch de la Trinxeria vol donar fe per la importància que va tenir a la comarca en aquells moments, atribuint-li al mateix temps una bona part de la crisi crònica de l'agricultura del país «com podrem pagar... si'ns falta lo principal reddit, lo vi, ja que dels altres productes no's fá cap diner?... Los grans son a donar; lo bestiar no troba compradors...».

Quan Bosch publica la seva novel·la *L'hereu Noradell* (1889), han passat alguns anys des de les seves «reflexiones» entorn de la fil·loxera a la revista del IACSI, el seu pensament ha anat variant desmentit pels fets. Així trobem referències als qui, equivocats, creien que la plaga no passaria els Pirineus «Com molts, creya que'ls Pirineus serien una barrera que no la deixarien passar»; rebutja amb duresa els tractaments amb sulfuri i la política del govern; deixa constància del malestar entre els vinyataires «los pagesos al veurer destruir llurs vinyas malehian govern y autoritats que feyan fer aytal desgavell»; fa al·lusions iròniques a remeis casolans i absurds que tant varen proliferar «...deya haver trobat un remey eficàs pera matar la filoxera, untant les arrels dels cedps ab oli de ginebró barrejat ab aygua de ruda».

En definitiva, una crònica detallada, senzilla i entenedora del que es va viure a l'Empordà en aquells anys especialment difícils. Crònica en clau literària que no em correspon valorar més enllà dels seus continguts estrictament relacionats amb la crisi fil·loxèrica i l'entorn del conreu de la vinya i la cultura del vi, però que en aquest sentit documental penso, sense cap mena de dubte, que la novel·la té una rellevància indiscutible i és un exemple, sinó únic, realment excepcional en el panorama literari català de la Renaixença.

Eduard Puig i Vayreda és president de l'Institut d'Estudis Empordanesos.